

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИНСТИТУТ С МУЗЕЙ

SPARTACUS

II

2075 ГОДИНИ ОТ ВЪСТАНИЕТО НА СПАРТАК
ТРАКО-РИМСКО НАСЛЕДСТВО
2000 ГОДИНИ ХРИСТИЯНСТВО

Международен симпозиум

1–4 октомври 2002 година

Сандански

Велико Търново, 2006

СЪДЪРЖАНИЕ

Vera Bitrakova-Grozdanova. GOLEM GRAD DE PRESPA	11
Анелия Божкова. МОНОХРОМНА КЕРАМИКА НА КОЛЕЛО ОТ I ХИЛ. ПР. ХР. В ЮГОЗАПАДНА ТРАКИЯ: СКИФОСИ	21
Anelia Bozkova. WHEELMADE MONOCHROME POTTERY FROM SOUTH-WESTERN THRACE. THE SKYRHOI	21
Dorel Bondoc. REPRESENTATIONS OF ROMAN GLADIATORS FROM THE ACTUAL TERRITORY OF ROMANIA	29
Zisis Bonias. DIE BEDEUTUNG DES STRYMON-TALES ALS WEG FÜR KULTURAUUSTAUSCH UND HANDEL ZWISCHEN GRIECHEN UND THRAKEN	43
Христо Буюклиев. МРАМОРНА СКУЛПТУРНА ГРУПА НА ОРФЕЙ ОТ АВГУСТА ТРАЯНА (СТАРА ЗАГОРА)	47
Christo Buyukliev. A MARBLE SCULPTURE OF ORPHEUS FROM AUGUSTA TRAIANA (STARA ZAGORA)	47
Людмил Ф. Вагалински. ОЩЕ ВЕДНЪЖ ЗА НАДГРОБНИЯ ПАМЕТНИК НА ГЛАДИАТОРА ВИКТОР СКЕВАС (IGBulg III, 1961, 1019)	53
Lyudmil F. Vagalinski. ONCE AGAIN ABOUT THE TOMBSTONE OF GLADIATOR VICTOR SCAEVAS (IGBulg III, 1961, # 1019)	53
Дочка Владимирова-Аладжова. КОЛЕКТИВНИ МОНЕТНИ НАХОДКИ (IV-VI ВЕК) ОТ РАЙОНА НА СРЕДНА МЕСТА	57
Dochka Vladimirova-Aladzhova. COIN HOARDS FROM THE 4th - 6th CENTURY FROM THE REGION OF THE MIDDLE MESTA RIVER	57
Диана Гергова. ТРОНЪТ И СЕДЯЩИЯТ ПОКОЙНИК В ТРАКИЙСКОТО И В ХРИСТИЯНСКОТО ПОГРЕБЕНИЕ	60
Diana Gergova. THE THRONE AND THE SITTING DEAD IN THE THRACIAN AND CHRISTIAN BURIAL	60
Златозара Гочева. ПОЧИТАНЕТО НА ДВОЙКА БОЖЕСТВА В ЗАПАДНА ТРАКИЯ	67
Zlatozara Goseva. LE VÉNÉRATION DE DUEX DIVINITÉES DANS LA REGION OUEST DE LA THRACE	67
Иван Джамбов. ЦЪРКОВНО И МАНАСТИРСКО СТРОИТЕЛСТВО В ПОДБАЛКАНСКАТА ОБЛАСТ ПРЕЗ СРЕДНОВЕКОВИЕТО И НЯКОИ ВЪПРОСИ НА ХРИСТИЯНСТВОТО	75
Ivan Djambov. CHURCH AND MONASTERY BUILDING IN THE SUB-BALKAN REGION DAWN THE MIDDLE AGES AND SOME QUESTIONS OF CHRISTIANITY	75
Камен Димитров. МОНЕТНОТО СЪКРОВИЩЕ ОТ ТЕРМИТЕ НА НОВЕ И РЕЛИГИОЗНИТЕ БОРБИ ПРЕЗ 341-346	81
Kamen Dimitrov. THE COIN HOARD FROM THE THERMAE OF NOVAE AND THE RELIGIOUS FIGHTS IN 341-346	81
Венцислав Динчев. КЪМ ХАРАКТЕРИСТИКАТА НА АНТИЧНИЯ ЦЕНТЪР МЕЖДУ С. ДОЛНА ГРАДЕШНИЦА И С. ИЛИНДЕНЦИ, БЛАГОЕВГРАДСКО	87
Ventsislav Dintchev. ZUR CHARAKTERISTIK DES ANTIKEN ZENTRUMS ZWICHEN DEN DÖRFEN DOLNA GRADEŠNITZA UND ILINDENTZE. BEZIRK BLAGOEVGRAD	87

Иванка Дончева. ЕПИТЕТЪТ ЕΠΦΑΝΕΣΤΑΤΟΣ В ОБРОЧНИ ПАМЕТНИЦИ ОТ ТРАКИЙСКИТЕ ЗЕМИ ПРЕЗ РИМСКАТА ЕΠΟΧΑ	96
Ivanka Dontcheva. L'ÉPI THÈTE ΕΠΙΦΑΝΕΣΤΑΤΟΣ DANS DES MONUMENTS VOTIFS SUR LES TERRES THRACES	96
Людмила Дончева-Петкова. КРЪСТОВЕ-ΕΝΚΟΛΠΙΟΝИ ОТ СРЕДНОВЕКОВНА БЪЛГАРИЯ	101
Ljudmila Doncheva-Petkova. BREAST CROSSES FROM MEDIEVAL BULGARIA	101
Боян Думанов. НОВИ НАБЛЮДЕНИЯ ВЪРХУ ФИБУЛИТЕ С МЕДАЛИОННИ ИЗОБРАЖЕНИЯ	113
Bojan Dumanov. NEW OBSERVATIONS ON THE BROOCHES WITH MEDALLION REPRESENTATIONS	113
Chrissula Ioakimidou-Kontsé. DIE GRABMEDAILLONS DER RÖMISCHEN KAISERZEIT AUS OSTMAKEDONIEN	121
Marjan Jovanov. BURIALS UNDER TUMULI DURING ROMAN PERIOD IN THE VALLEY OF RIVER BREGALNICA	129
Lenče Jovanova. NEW MOMENTS ON THE HISTORY OF SCUPI. COSTOVOC TRIBES AND SCUPI ..	138
Елена Кесякова. ЗА РАННОХРИСТИЯНСКАТА АРХИТЕКТУРА НА ФИЛИΠΠΟΠΟΛ	146
Eléna Kessiakova. AU SÉJOUR DE L'ARCHITECTURE PALÉOCHRÉTIENNE DE PHILIPPOPOLIS	146
Viktor Lilchik. THE GATES TO PARADISE ON THE EARLY CHRISTIAN ARCHITECTURAL STONE ELEMENTS IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA	157
Митко Маджаров. РИМСКИ ПЪТНИЦА В КАРЛОВСКОТО ПОЛЕ	161
Mitko Madjarov. ROMAN ROADS IN KARLOVO FIELD	161
Николай Марков. БЕЛЕЖКИ ЗА ЕДИН НАСКОРО НАМЕРЕН АМУЛЕТ ОТ РИМСКИЯ ИМПЕРАТОРСКИ ПЕРИОД	180
Nikolay Markov. QUELQUES OBSERVATIONS SUR UNE AMULETTE RÉCEMMENT TROUVÉE. DE LA PERIODE DE L'EMPIRE ROMAINE	180
Rumjana Milčeva. EIN PORTRÄT NADRIANS (?)	184
Георги Митрев. НОВО СВИДЕТЕЛСТВО ЗА ХЕРАКЛЕЯ СИНТИКА И ИСТОРИЧЕСКАТА ГЕОГРАФИЯ НА ДОЛИНАТА НА СТРИМОН	189
Georgi Mitrev. A NEW EVIDENCE ABOUT HERACLEIA SINTICA AND THE HISTORICAL GEOGRAPHY OF THE STRYMON VALLEY	189
Димитрина Митова-Джонова. КЪСНОАНТИЧНА СИВА КЕРАМИКА С ПЛАСТИЧНА ДЕКОРАЦИЯ ОТ ПЛАНА ПЛАНИНА – САМОКОВСКО	196
Dimitrina Mitova-Dzhonova. LATE ROMAN GREY POTTERY WITH PLASTIC DECORATION FROM THE PLANA MOUNTAIN, SAMOKOV REGION	196
† Varbinka Najdenova. PROBLEMS OF THE RELIGION IN THE THRACIAN LANDS: THE ROMANISATION	207
Росица Ненова-Мерджанова. СТЕНОПИСИТЕ ОТ СИЛИСТРЕНСКАТА ГРОБНИЦА И РИТУАЛНОТО ПРЕЧИСТВАНЕ НА ТЯЛОТО И ДУШАТА	210
Rossitsa Nenova-Merdjanova. THE MURAL PAINTINGS FROM THE SILISTRA TOMB AND THE RITUAL PURIFICATION OF BODY AND SOUL	210
Виолета Нешева. МЕЛНИК ПРЕЗ АНТИЧНОСТА	217
Violeta Nesheva. MELNIK IN ANTIQUITY	217
Спаска Паскова. РАННОХРИСТИЯНСКИ ПАМЕТНИЦИ ОТ ТЕРИТОРИЯТА НА ГР. НЕВРОКОП (ДН. ГР. ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ)	231
Spaska Paskova. EARLY CHRISTIAN MONUMENTS FROM THE TERRITORY OF THE TOWN OF NEVROKOP (THE MODERN TOWN OF GOTSE DELCHEV)	231

Владимир Петков. ИСТОРИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИТЕ ПРОУЧВАНИЯ В ГРАД САНДАНСКИ (1917–2002 г.)	240
Vladimir Petkov. HISTORY OF THE ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS IN THE TOWN OF SANDANSKI (1917–2002)	240
Светла Петрова. АРХИТЕКТОНИЧНА СКУЛПТУРА ОТ ЕПИСКОПСКАТА БАЗИЛИКА – ГРАД САНДАНСКИ	251
Svetla Petrova. ARCHITECTURAL SCULPTURE FROM THE EPISCOPAL BASILICA – SANDANSKI	251
Elias K. Petropoulos. GREEKS AND THRACIANS: GREEKS IN THE WEST BLACK SEA AREA	258
Христо Прешленов. ПАГАНИЗЪМ И ХРИСТИЯНСТВО В ИЗТОЧНА СТАРА ПЛАНИНА. ПРОУЧВАНИЯ НА УКРЕПЕНОТО СЕЛИЩЕ ПРИ ПАНИЦОВО	261
Hristo Preshlenov. WITHIN THE CHRISTIAN OIKOUMEN: RESEARCH IN THE ANTIQUE SETTLEMENT NEAR PANITSOVO EASTERN BLAKAN MOUNTAIN	261
Лидия Стайкова-Александрова. ТРАКИЙСКИ МОГИЛИ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА В КЮСТЕНДИЛСКО. ИСТОРИЯ НА ПРОУЧВАНИЯТА И ИСТОРИОГРАФИЯ	273
Lidia Staikova–Aleksandrova. THRACIAN MOUNDS FROM THE ROMAN PERIOD IN THE REGION OF KYUSTENDIL. HISTORY OF THE INVESTIGATIONS AND HISTORIOGRAPHY ...	273
Маргарита Тачева. ЗА ТЕРИТОРИЯТА НА ПАУТАЛИЯ (II–III в.): ГРАНИЦИ И ПЪТНИЦА	280
Margarita Tatscheva. DAS TERRITORIUM VON PAUTALIA (II–III Jh): GRENZEN UND STRASSEN	280
Сергей Торбатов. РАННОХРИСТИЯНСКАТА БАЗИЛИКА КРАЙ ДЕБРЕНЕ, ДОБРИЧКО	301
Sergey Torbatov. THE EARLY CHRISTIAN BASILICA NEAR DEBRENE, DOBRICH REGION	301
Иво М. Чолаков. ДВЕ РИМСКИ БРОНЗОВИ СГЪВАЕМИ МАШИ ОТ ТВЪРДИЦА	308
Ivo M. Cholakov. TWO ROMAN BRONZE FOLDING TABLES FROM TVURDITZA	308
Константин Шалганов, Марио Иванов. НОВООТКРИТ КЪСНОАНТИЧЕН МАВЗОЛЕЙ В КВ. ЛОЗЕНЕЦ, СОФИЯ ПРЕЗ 2001 г.	314
K. Shalганov, M. Ivanov. A RECENT EXCAVATED MAUSOLEUM IN THE LOSENETS QUARTIER. SOFIA, 2001	314
Николай Шаранков. МАКСИМ ОТ АПАМЕЯ – “ЛЮБИМЕЦ НА ТРАКИЯ И СВЕТА”	325
Nicolay Sharankov. MAXIMUS OF APAMEA. “LOVED BY THRACE AND THE WORLD”	325

НОВИ НАБЛЮДЕНИЯ ВЪРХУ ФИБУЛИТЕ С МЕДАЛИОННИ ИЗОБРАЖЕНИЯ

Боян Думанов

В края на петдесетте години на изминалия век в околностите на с. Черна гора, Чирпанско е открита малка гробница, изградена от преизползвани строителни материали. В нейната камера са открити стъклен балсамарий, сребърна катарамма, златна обеса и бронзова фибула. За находката е съобщено на страниците на местно регионално издание (Илийчева 1960, 23).

Сред откритите предмети несъмнено най-голям интерес предизвиква масивната луковична фибула (рис. 1). Дължината ѝ е 9,3 см, ширината на напречното рамо – 7,0 см. Отделните и съставни части са кухи – луковиците са сглобени от по две лети, спосени една за друга половинки. Напречното рамо е с форма на куха шестстенна призма. Към него е припоен кухият лък, от двете страни на който са закрепени два стилизирани растителни ажурни орнамента. Крачето е съставено от плоска лята пластина и припосна към двата ѝ ръба, извита под ъгъл ламарина, която му придава форма на тристенна призма. Горната му част се затваря от триъгълна пластинка с украса от дълбоко врязани линии. В специално пробит за целта отвор, в напречното рамо е закрепен единият край на иглата, като другия влиза в крачето, което е без иглодържател, а е сцепено по половината от дължината си. Лицевата повърхност на фибулата е украсена с широк орнаментален пояс, гравирани върху крачето и лъка. Декорацията на крачето се състои от три двойки релефни волути, разположени по неговата периферия. Средната му част е украсена с три портретни изображения на мъже, представени в три-четвърти наляво и надясно. Портретите са гравирани в горната, средната и долната част на крачето, като пространството между тях е запълнено с три вертикални пояса от орнаменти – страничните са вълнообразни, а централният – плетен. Същата композиция се повтаря и върху лъка – портретните изображения отново са три, разделени от орнаментални пояси. Върху цялата повърхност на украсеното личат следи от

позлата, а гравиранията украса е запълнена с нисло.

Шестте образа са на мъже на млада възраст. Представени са в различна степен на стилизация, като с най-схематични черти са първите две изображения върху крачето. Останалите портрети също не се отличават с индивидуалност, като особеностите на техните лица частично позволяват да се допусне, че те изобразяват юноши.

По своите пропорции и форма, фибулата от Черна гора принадлежи към тип 5 според типологията на Е. Keller за луковичните фибули с най-широко разпространение във времето между 350–380 г. (Keller 1971, 140). Характерните особености на тези украшения и най-вече масивността на лъка и крачето позволяват те да бъдат украсявани с по-разнообразна орнаментация в сравнение с другите типове. Типичен елемент на украсата им са двойките релефни волути по периферията на крачето, което насочва към по-ранните фибули от тип 4 на Keller, откъдето този орнамент явно е заимстван. Друга особеност, която се среща изключително при украсата на този тип са човешките медалионни изображения. Техният брой варира. С по пет образа са фибулите от северния некропол на Август Траяна (рис. 2) и случайната находка от Чомаковци (Иванов 1972, 10–13, обр. 2–4; 13–15, обр. 5–7), четири върху екземпляр от некропола в м. "Стражата" (рис. 3) (Табакова-Цанова 1981, 121, обр. 6, 4), три върху фибули от "Стражата", Козлодуй, Ягодин Мала и една с неизвестно място на откриване (рис. 4, 5) (Табакова-Цанова 1981, 136, обр. 6, 1; Иванов 1972, 16–18, 15–16, обр. 12–13, 7–10, Јовановић 1974, 238, п. 7; Јовановић 1976, 46, сл. 1–2; Јовановић 1978, 52, sl. 127; Drča 1996, 305, п. 104), с два от некропола на Одесос (Хараламбиева 1990, 95, п. 38, Табл. № 5–6) и с един върху екземпляр от некропола в м. "Стражата" (рис. 6) (Табакова-Цанова 1981, 121, обр. 6, 2). Със своите шест медалиона, фибулата от Черна гора се явява

единствена до този момент за земите южно от Долен Дунав.

Интерпретацията на образите е от значение, както за цялата дискусия около датировката на типа, така и по проблема за заимстването и прехвърлянето на орнаментални схеми и образци от едни произведения на изкуството към други. R. Laur-Belart за пръв път през 1959 г. предполага, че трите медалиона върху фибула от гроб от околностите на Базел са изображения на синовете на император Константин Велики – Константин II, Констанций II и Констанс (Laur-Belart 1959, 57). Т. Иванов обобщава част от известните фибули от днешните български земи и интерпретира повечето медалионни изображения като образи на представители на константиновата династия, а останалите като императорски. Според него най-ранни са фибулите от Августа Траяна и Чомаковци с по пет медалиона, като в тях са представени образите на Константин Велики и синовете му Крисп, Константин II, Констанций II и Констанс, като идентифицира изображенията на база възрастовите особености на представените (Иванов 1972, 22). Авторът предлага дата на изработка на фибулите не по-късно от 326 г. като поводът за тяхното издаване е виценалията на Константин Велики. Свързването на тези исторически личности с въпросните изображения, Т. Иванов прави след подробен анализ на други произведения на изкуството с подобни образи – стъклени съдове, дребна каменна и костна пластика, мозайки. Следвайки същата линия той интерпретира трите медалиона върху фибулите от Козлодуй и тази с неизвестно място на откриване като образи на Константин II, Констанций II и Констанс, като поставя времето на тяхната изработка отново на база анализ на възрастовите особености на изобразените между 326 и 337 г. (Иванов 1972, 26). Фибулите с един образ също са интерпретирани като украшения с императорско изображение. Това мнение е изказано и от други източноевропейски автори като А. Йованович, който интерпретира по подобен начин медалионите върху фибулата от некропола на Найсус при днешната Ягодин Мала и към този момент е възприемано безкритично в българската археологическа литература (Табакова-Цанова 1981, 136; Хараламбиева 1990, 94). Интерпретацията на изображенията, както справедливо отбелязва Т. Иванов, датира тези фибули много точно и те могат да служат като

датиращ материал и на други археологически паметници (Иванов 1972, 27). По този начин, долната граница за тях, както и за останалите украшения от този тип слиза до края на третото – началото на четвъртото десетилетие на 4 в. Освен извършения иконографски и стилев анализ, обаче нито една находка с ясен археологически контекст не подкрепя това твърдение. На базата на датирани с монети находки от некрополи в Панония, като тези от Sâgvâr (Burger 1966, 124–125), Somodor и Kisáprás, Пещия – Andemach и Krefeld-Gellep (Keller 1971, 141), основното разпространение на тези фибули е във времето между 350–380 г. Най-късните екземпляри произхождат също от гробове, като фибулата от Abbeville-Hombelières, открита с катарамата от тип Хермес-Локшед, отнасяща я към началото на 5 в. (Böhme 1974, 82, Taf. 112, 2, 7). Несъмнено във времето около 400 г. трябва да се отнесе и споменатата фибула с медалиони от Базел, открита с катарамата от същия тип (Laur-Belart 1959, 57, Abb. 37, 40).

Впечатление прави липсата на ясно становище по въпроса за интерпретацията на изображенията от страна на водещи в изследването на луковичните фибули автори, като E. Keller и Ph. Prötel. До този момент най-много фибули от този тип, украсени с медалиони са известни от Панония, като авторите не интерпретират изображенията и ги отнасят към втората половина на 4 в. (Kovrig 1932, Taf. XXXIV, 1–3, 7; Burger 1966, 142–144).

Датирането на украсените с портрети фибули от тип 5 по Keller в първата половина на 4 в. и оттам приемането, че това са образи на константиновата династия е неприемливо. Еволюцията на формата на луковичните фибули ясно показва, че ранните образци са с по-малък размер, по-бедно украсени, изработени от плътен метал. “Класическите” форми на типа се появяват към втората половина на 4 в., когато с най-широкото разпространение на типове 3 и 4 по Keller, които имат като най-характерни белези добре оформените луковичи и издълженото, разширено в долната си част краче. Фибулите от тип 5 представляват продукт именно на тази еволюция на формата, при която пропорциите се разширяват, а украсата е по-богата. В този смисъл е трудно приемливо обяснението, че въпреки всички по-късни паралели на тези фибули, те имат дълъг живот и от двадесетте години на 4 в. продължават да се носят в неп-

ромен вид и в края на това столетие (Иванов 1972, 26). Тезата, че те представляват лично, връчено за заслуги императорско *largitio*, отхвърля възможността за предаването, носенето им и полагането в гробовете на представители на следващите поколения.

Луковични фибули, връчвани като императорско *largitio*, несъмнено са златните или позлатени екземпляри с имената или прозвищата на владетелите. Украшенията с медалиони би трябвало да са свързани с тази традиция, като изображенията заместват надписите и инвокациите. Нито един от тези образи обаче няма характерните за императорската иконография знаци на властта или съпровождащи надписи. Прегледът на литературата показва, че в миналото тези изображения са интерпретирани нееднозначно от водещи по проблемите на късноантичното изкуство автори като епископски или образи на светци (Cabrol/ Leclercq 1936, 2490; Neurgon 1958, 26).

Лицата върху луковичните фибули са представени схематично, без индивидуални черти, с особености изразени чрез връзани линии и точки. Художественото майсторство на гравьорите, изработили тези украшения е различно, както личи от степента на пластичност. Като най-изразително може да се посочи лицето върху триъгълното поле на крачето от фибулата от Коларши (рис. 7). Главата е обърната в три-четвърти наляво и сведена леко надолу. Очите за разлика от другите изображения не са предадени чрез точки или прави линии, а са очертани като издължени овали. Те заедно с ниско разположената уста придават на лицето характерната за паметниците на живописата и скулптурата от втората половина на 4–5 в. меланхолия и самовглъбеност. Болшинството от останалите образи са с твърде общи черти, за да е възможно техните прически или голобради лица да бъдат хронологично определящи. Трудно е да се отсъди, откъде ювелирът взема моделите за тези изображения – монументални паметници, стенописи, мозайки или монети. Този въпрос стои и пред други паметници, имащи медалионни човешки изображения като част от орнаменталната си композиция.

Едно от най-известните произведения на късноантичното изкуство, украсено по този начин е стъклената чаша от Köln-Braunsfeld (рис. 8) (Poppelreuter 1908, 67–76). Наред с представените със златен варак библейски сцени, под

устнето на чашата са разположени четири медалиона с образи на юноши, твърде близки до тези от луковичните фибули. Според авторитетното и до днес мнение на R. Delbrueck това са изображения на четиримата синове на Константин Велики, като този паметник стои във връзка с много подобни предимно от европейската част на Империята и е част от династичната политика на първия християнски император (Delbrueck 1933, 132). Образите при тази чаша, както и при много други предмети с подобна украса са лишени от индивидуализъм и ярко контрастират с пластичните изображения на Константин Велики и неговата фамилия, познати ни от произведенията на изобразителното изкуство. Т. нар. “константинови” прически по никакъв начин не могат да се ограничат с първата половина на 4 в. или единствено с императорския двор. Схематизмът на образите е характерен за стилистичните особености на художественото стъкло от средата – втората половина на 4 в. (Süssenbach 1983, 18). Чашата от Köln-Braunsfeld може да се свърже с някои по-ранни паметници, при които дъното на съда е украсено с реалистичен портрет в медалион на собственика или на лицето, за което съдът е предназначен. Такива чаши са раздавани като подаръци за “сърдечни приятели”, като понякога медалионът е заменен от надпис като този върху чаша от Римско-германския музей в Кьолн, гласящ “*Piperio vivas*” (Süssenbach 1983, 19, Abb. 12). От средата на 4 в. тези реалистични изображения губят индивидуалния си характер и дори в случаите, когато представят исторически личности те са схематични и с твърде общо изразени особености.

Примерът с чашата с надпис “*Piperio vivas*” отразява една стара антична традиция, при която изказаните благопожелания за късмет и благополучие върху подаръка често са придружени от бакхически и ловни сцени, ероси и др. Често срещан орнамент е и лозата. С по-широкото навлизане на християнството част от тези сюжети изчезват, а други мотиви, особено растителните продължават своето съществуване заедно с новата си символика. В близост до апсидата на мавзолея в Рим на починалата през 354 г. императрица Константина е представена мозайка с изображения на гении и ероси. Сред тях в медалиони са поставени бюстове на юноши, обградени от лозови мотиви (Deichmann 1948, 25; Jobst 1976, 432).

Тези образи в никакъв случай не може да се считат като исторически личности, а по-скоро като част от общата символика на представената върху мозайката градина. Същото важи и за медалионите от Пиаца Армерина, поставени между растителни и животински изображения или за по-късните портрети, гравирани между ловните сцени върху сребърното блюдо от Концещи (Matzulewitsch 1929, Taf. 48). По същия начин могат да се тълкуват и юношеските образи върху чашата от Köln-Braunsfeld, като близките до езическото сюжети са заменени от библейски сцени.

Наред с луквичните фибули, с човешки изображения в медалиони са украсявани и други елементи на костюма – катарамни и апликации на коланни гарнитури. По-голямата повърхност, която тези украшения предлагат за орнаментация позволява при тях в по-голяма степен да се разгърнат композиции, които са познати от произведенията на изобразителното изкуство. Такава композиция е представена върху коланна гарнитура от Интершиза. Катарамата е с два медалиона с бюстове на юноши. Те са заобиколени от стилизирани растителни мотиви, а върху страничните апликации се разгръщат ловни сцени и борби между животни (Bullinger 1969, p. 163, Taf. XLII, 1–1 c). Същата сцена се вижда и върху катарамата от Muthmannsdorf (Австрия), а само с медалиони са орнаментирани голям брой коланни елементи, които в по-голямата си част принадлежат към времето на втората половина на 4–началото на 5 в. (Bullinger 1969, p. 95, Taf. XXXV, 2).

Всички споменати паметници, включващи медалионни изображения в своята орнаментална композиция са обединени от символика, която води към сцените с бакхически сюжет и техния нов прочит в раннохристиянското изкуство (Süssenbach 1983, 23). В този смисъл, украсените с медалиони фибули могат да бъдат разгледани от няколко аспекта. Точното им хронологично отнасяне към времето след средата на 4 в. изключва възможността това да са изоб-

ражения на константиновата династия. Особеностите на образите, както и множеството паралели сред други паметници на късноантичното изкуство, правят неприсмлива и тезата, че това са императорски изображения. Произведенията на древното ювелирство в много случаи не предлагат възможност за прехвърлянето на пълна орнаментална схема или образец. Лицевата повърхност на фибулите е с малки параметри и върху нея са представени медалионите, които при другите паметници се явяват централен мотив и част от растителната украса, която тук е силно стилизирана. Украсата на тези накити е снета като готова декоративна система и пригодена за техните особености. Символиката, която тя има при другите паметници, вероятно се запазва и тук. Интересен факт е наличието на христорогама към някои от тях (екземплярите от Новиодунум, Basel-Aeschenvorstadt, Moosberg и др.) (Prötel 1988, 365, Abb. 6, 1; Keller 1971, 34, Abb. 11, 12). Много вероятно е и тези фибули да са разменяни като подаръци, следвайки старата антична традиция на “подарък за сърдечен приятел”, при която медалионът с реалистичен или по-схематично представен човешки бюст е често срещан елемент от украсата на предмета.

Високата концентрация на фибули и коланни апликации, украсени с медалионни изображения в среднодунавските провинции и най-вече Панония насочва вероятния им произход към тези области. По своето качество и пластичност на образите фибулите от Тракия и Дакия не отстъпват от панонските екземпляри, дори изображението върху украшението от с. Коларци стои най-близо до оригиналите от живописата от всички известни до този момент екземпляри. Накитът от Черна гора е част от тази серия украшения, за които може да се предположи и едно общо производство в средно- и долнодунавските центрове, имайки предвид популярността на тази форма фибули и унифицираността на костюма от втората половина на 4 в. за тези области.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Иванов 1972:** Т. Иванов. Образи на Константин I и синовете му върху луковични фибули от България. – Археология XIV, 1972, 4, 9–28.
- Илийчева 1960:** Т. Илийчева. Археологически находки в Чирпански район. – Нашето минало. Бюлетин на Музейния съвет при музеите, 1–3, Чирпан 1960, 23.
- Јовановић 1974:** А. Јовановић. Крстобразне фибуле из античке збирке Народног музеја у Нишу. – Зборник Народног музеја Београд VIII, 1974, 229–242.
- Јовановић 1976:** А. Јовановић. О проблему фибула са портретима. – Зборник филозофског факултета, XIII, 1, Београд, 1976, 43–51.
- Табакова-Цанова 1981:** Г. Табакова-Цанова. Късноантичен некропол в местността “Стражата” край гр. Плевен. – ИНИМ III, 1981, 102–181.
- Хараламбиева 1990:** А. Хараламбиева. Луковични фибули от Варненския музей. – ИИМВ XXVI (LXI), 1990, 79–98.
- Böhme 1974:** H. W. Böhme. Germanische Grabfunde des 4. bis 5. Jahrhunderts zwischen unterer Elbe und Loire. Studien zur Chronologie und Bevölkerungsgeschichte. – Münchener Beitrag für Vor- und Frühgeschichte 19. München, 1974.
- Bullinger 1969:** H. Bullinger. Spätantike Gürtelbeschläge. Typen, Herstellung, Tragweise und Datierung. Brügge, 1969.
- Burger 1966:** A. Burger. The Late Roman Cemetery at Ságvár. – *ActaArchHung* XVIII, 1966, 1–4, 199–234.
- Cabrol/ Leclercq 1936:** F. Cabrol H. Leclercq. Orfèvrerie. – In: Dictionnaire d'archéologie chrétienne XII. 2, 1936, 2447–2582.
- Deichmann 1948:** F. W. Deichmann. Frühchristliche Kirchen in Rom. Basel, 1948.
- Delbrueck 1933:** R. Delbrueck. Spätantike Kaiserporträts von Constantinus Magnus bis zum Ende des Westreiches. Berlin – Leipzig, 1933.
- Drča 1993:** S. Drča. Fibula – In: D. Srejšović (ed.) Roman Imperial Towns and Palaces. Belgrade, 1993.
- Heurgon 1958:** J. Heurgon. Le trésor de Ténès. Paris, 1958.
- Jobst 1976:** W. Jobst. Die Büsten im Weingartenmosaik von Santa Constanza. – Römische Mitteilungen 83, 1976, 431–437.
- Jovanović 1978:** A. Jovanović. Nakit u rimskoj Dardaniji. Beograd, 1978.
- Keller 1971:** E. Keller. Spätromischen Grabfunde in Südbayern. München, 1971.
- Kovrig 1932:** I. Kovrig. Die Haupttypen der Kaiserzeitlichen Fibeln in Pannonien. Budapest, 1932.
- Laur-Belart 1959:** R. Laur-Belart. Ein frühchristliches Grab aus Bazel. – Urschweiz, 1959, 23, 57–66.
- Matzulewitsch 1929:** L. Matzulewitsch. Byzantinische Antike. Berlin-Leipzig, 1929.
- Poppelreuter 1908:** J. Poppelreuter. Fund eines altchristlichen Glases in Köln. – Zeitschrift für christliche Kunst 21, 1908, 67–76.
- Prötel 1988:** P. M. Prötel. Zur chronologie der Zwiebelknopffibeln. – Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz 35, 1, 1988, 347–372.
- Süssenbach 1983:** U. Süssenbach. Die “Konstantinischen Prinzen” des Goldglases von Köln-Braunsfeld. – Wallrat-Riclautz Jahrbuch 44, 1983, 11–28.

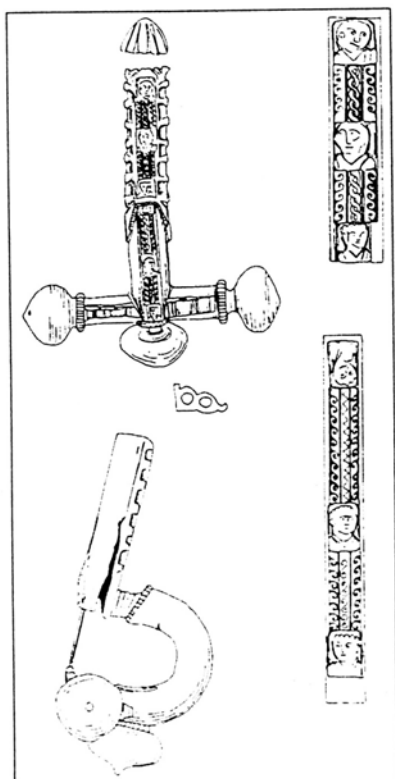

Рис. 1. Бронзова луковична фиула от гробницата при с. Черна гора, Чирпанско.

Рис. 2. Луковична фибула от северния некропол на Августа Траяна.

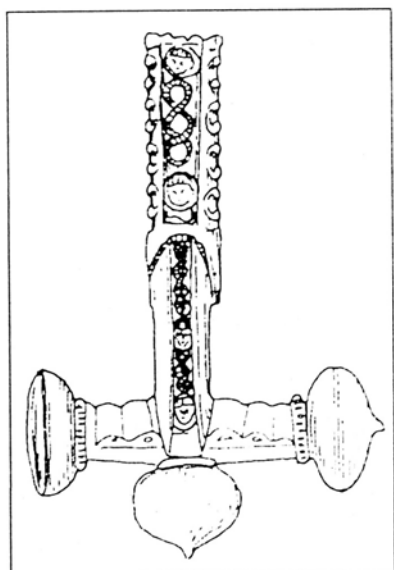
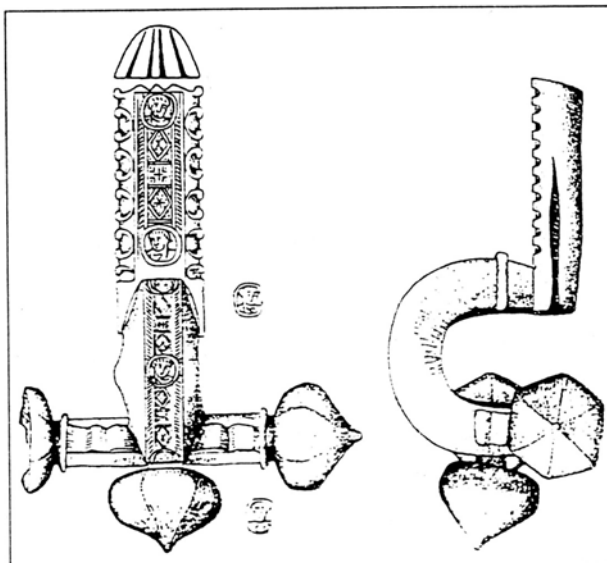

Рис. 3. Луковична фибула от некропола в м. "Стражата", гр. Плевен.

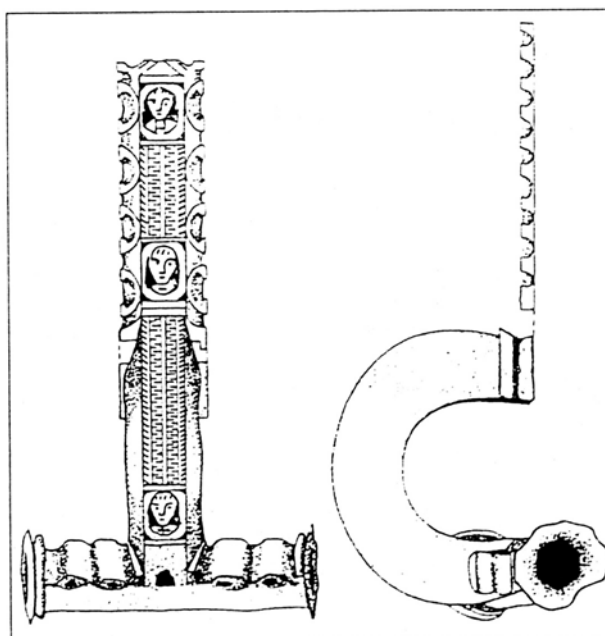

Рис. 4. Луковична фибула от гр. Козлодуй.

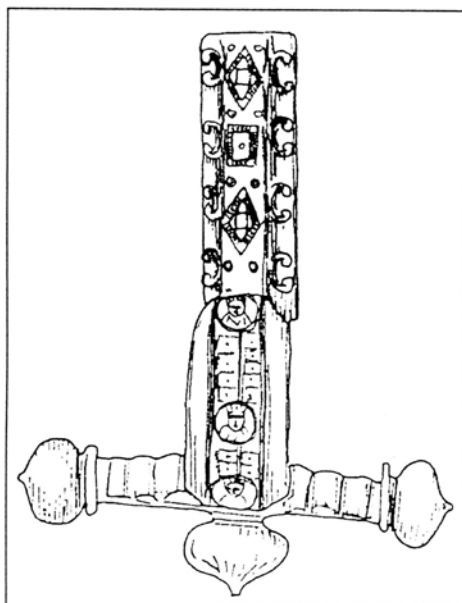

Рис. 5. Луковична фибула от некропола при Ягодин Мала, Найсус.

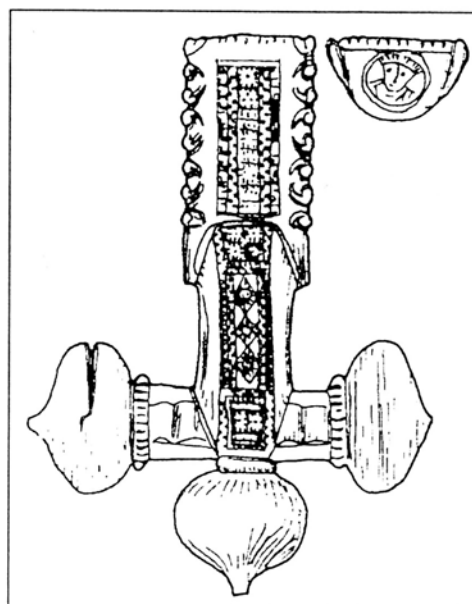

Рис. 6. Луковична фибула от некропола в м. "Стражата", гр. Плевен.

Рис. 7. Изображение върху крачето на луковична фибула от с. Коларци, Добричко.

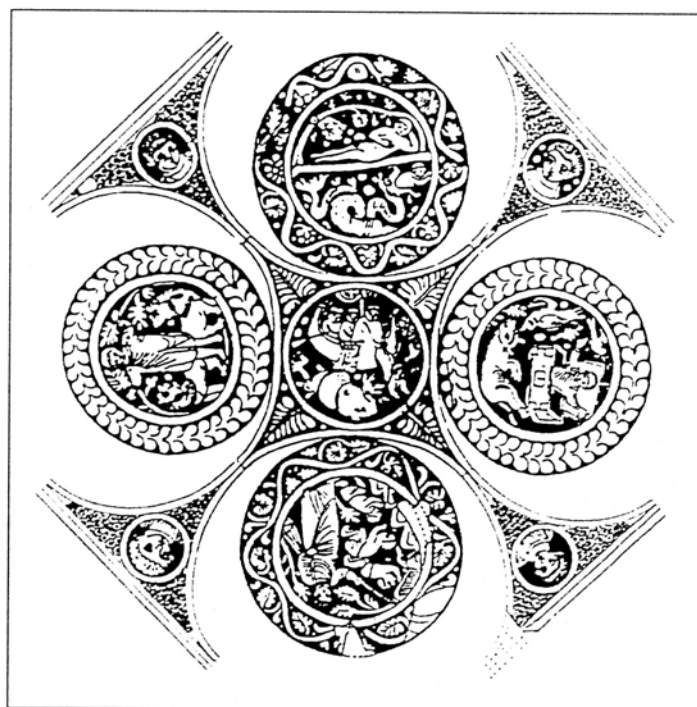

Рис. 8. Графично представяне на орнаментацията върху стъклената чаша от Köln-Braunsfeld.